

УДК 37.018.1

СІМ'Я ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**Скребець Д. М., Дяченко М. О., Білоусова Н. В.**

Стаття розкриває основні аспекти впливу сім'ї на формування особистості дитини. Відповідно до науково-педагогічних поглядів дослідників охарактеризовано низку умов, які забезпечують успішне виховання. Висвітлено думку В. Сухомлинського з приводу основних умов успішного виховання дітей у сім'ї. Розглянуто низку суб'єктивних та об'єктивних чинників, які перешкоджають досягненню успішних результатів у сімейному вихованні. Названо три групи родин, які "випускають" педагогічно занедбаних дітей.

У науковій роботі вагоме місце відведено дослідженню праць А. Макаренка. Простежено роль авторитету батьків у формуванні особистості дитини та визначено основу батьківського авторитету, яку складають: здорова сім'я, громадський обов'язок і честь. Уміщено класифікацію батьківського псевдо-авторитету.

Для кращого впливу родинного оточення на формування дитини та уникнення типових помилок сімейного виховання слід пам'ятати загальні внутрішньо-сімейні психологічні фактори, які досить детально розглянуті у статті. Сформульовано обов'язки батьків щодо виховання дітей відповідно до основних положень Закону України "Про освіту".

Ключові слова: родинне виховання, сім'я, групи родин.

Статья раскрывает основные аспекты влияния семьи на формирование личности ребенка. Согласно научно-педагогическим взглядам исследователей, охарактеризован ряд условий, обеспечивающих успешное воспитание. Рассмотрен ряд субъективных и объективных факторов, препятствующих достижению успешных результатов в семейном воспитании. Названы три группы семей, которые "выпускают" педагогически запущенных детей.

Сформулированы обязанности родителей по воспитанию детей в соответствии с основными положениями Закона Украины "Об образовании".

Ключевые слова: семейное воспитание, семья, группы семей.

The article reveals the main aspects of the family influence on the formation of the child's personality. In accordance with the scientific and pedagogical views of researchers, a number of conditions are described that provide successful education. The opinion of V. Sukhomlynsky about the main conditions of successful education of children in the family is highlighted. A number of subjective and objective factors hindering the achievement of successful results in family upbringing are considered. Three groups of families are named, which "let out" pedagogically neglected children.

In the scientific work, a significant place is devoted to the study of A. Makarenko's works. The role of parents' authority in shaping the personality of the child is traced and the basis of parental authority is determined, which is made up of: a healthy family, public duty and honor. Classification of pseudo paternal authority is in place.

In order to influence the family environment on the formation of a child better and to avoid the typical mistakes of family education, it is necessary to remember the general internal family psychological factors, which are considered in detail in the article. The parents' responsibilities regarding the education of children are stated in accordance with the main provisions of the Law of Ukraine "On Education".

Key words: family education, family, groups of families.

Проблеми сімейного виховання завжди привертати до себе увагу соціологів, психологів, педагогів. Таким чином, численні дослідження зосереджуються на виявленні факторів, що обумовлюють суперечності у внутрішньосімейних відносинах між дітьми й дорослими. Залишати їх поза увагою – велика помилка. Це дає підстави визнати актуальність даної роботи.

Основні положення про виховання дитини у родині знаходять відбиття у науково-педагогічних поглядах Я. А. Каменського, Ж.-Ж. Руссо, А. Макаренка, К. Ушинського, Й.-Г. Песталоцці, О. Духновича, В. Сухомлинського та ін. На сучасному етапі питання щодо родинного виховання дітей орієнтоване на пошуки педагогічних підходів, які зможуть допомогти зосередити вплив батьків на свою дитину перш за все як на особистість. Вони надаватимуть перспективи її гармонійному розвитку, беручи до уваги індивідуальні особливості розвитку дитини.

Мета роботи полягає у вивченні впливу сім'ї на формування особистості дитини. Зібрані матеріали з конкретної теми, яку можна використовувати психологу або соціальному педагогу. Практичний матеріал буде інформативним студентам педагогічних навчальних закладів, викладачам, батькам та особам, що зацікавлені проблемами родини й вихованням у сім'ї.

Термінологічний словник з педагогіки визначає сім'ю як певну соціальну групу, що відповідає нормам і цінностям певного суспільства та об'єднана сукупністю міжособистісних контактів, які формуються у спільній взаємодії й впливі один на одного. За визначенням педагога О. Безпалька, сім'я – це першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Протягом усього життя кожної особистості вона є найближчим мікросоціальним оточенням, що розкриває своєрідність її життєдіяльності [1].

Проблеми сім'ї й сімейного виховання були глибоко досліджені у працях К. Ушинського. Згідно з ним, виховання дитини слід починати з раннього дитинства, тут сім'я відіграє головну роль. Слід зазначити, що на важливості виховання дітей з періоду пелюшок наголошували видатні філософи Стародавньої Греції – Демокрит і Аристотель. Переконання К. Ушинського ґрунтуються на вивченні й втіленні досвіду народного виховання, які, на його думку, найкраще зображає фольклорна народна творчість, зокрема казки, легенди, приказки, прислів'я, загадки [2].

Сучасні педагогічні дослідження стверджують той факт, що функції сім'ї постійно змінювались упродовж багатьох років. Очевидно, це зумовлено впливом таких факторів, як вимоги суспільства, сімейне право і норми моралі, допомога держави сім'ї. Серед усіх функцій можна виділити чотири основні: репродуктивна, господарська, виховна та функція організації дозвілля.

Цілком зрозуміло, що будь-яка сім'я знаходиться під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних чинників, тому виховання дітей не завжди має успішний результат. Найпершим визначальним об'єктивним фактором є неповна сім'я. Велика кількість розлучень, на сучасному етапі, спричиняє зростання кількості матерів-одиначок (рідше – батька). У такому разі увесь процес виховання ускладнюється, нерідко ці діти без догляду, неконтрольовані, схильні до контактування з аморальними особами. Наступним чинником є погані побутові умови. Дитина не має робочого місця, що значно ускладнює виконання домашніх завдань. Діти із матеріально незабезпечених сімей перш за все вирізняються серед однолітків одягом, відсутністю коштів на обіді чи екскурсії. Психологічно дитина є пригніченою, з'являється злоба проти батьків-невдах, а згодом ця ненависть може перейти на однокласників чи педагогів.

Слід зауважити, що велика частина сучасних сімей припускаються помилок у процесі виховання дитини. У загальній педагогіці виділяють три групи родин, які "випускають" педагогічно занедбаних дітей – педагогічно неспроможні, педагогічно пасивні та антипедагогічні. З точки зору соціальної педагогіки уваги від соціальних служб потребують неблагополучні сім'ї. Очевидно, що у такій сім'ї виховний вплив негативно позначається на формуванні особистості дитини [3].

У процесі сімейного виховання, окрім об'єктивних і суб'єктивних факторів, є низка негативних і патогенних чинників. До перших належать неприйняття індивідуальності власної дитини батьками; невідповідність між очікуваннями батьків та можливостями й потребами дитини; нерівномірне виховання у різні періоди життя; відсутність єдності між батьками у визначенні підходів щодо виховання. Серед патогенних чинників виокремлюють нерівномірне ставлення до дитини; тривожність як неадекватна вимогливість батьків; поява емоційної залежності дитини від батьків; надмірна принциповість у відносинах, сумніви щодо їхнього досвіду, нав'язування своєї думки; нав'язування однією особою іншій своїх переконань, поглядів тощо.

Згідно з думкою В. Сухомлинського, дитину виховує сім'я в цілому, тобто її загальний дух, культура людських стосунків. Він наголошував, що цей дух створюється батьками. Батьківська мудрість – це духовне надбання дітей. Беручи за основу це твердження, педагог влучно визначив основні умови успішного виховання дітей у сім'ї. До них зараховують: суспільна і моральна відповідальність батьків за дитину; здоровий сімейний мікроклімат; спільна трудова діяльність батьків та дитини; розумна організація життя і побуту [4].

Опрацювавши загальні дослідження педагогів і психологів, можна розширити низку умов, які забезпечують успішне виховання, такими пунктами: міцна та дружня родина; наявність повноцінної сім'ї; гармонійне співіснування інтересів сім'ї з інтересами суспільства; атмосфера сімейної довіри між усіма членами родини; дотримання батьками норм і правил спільного життя; чуйне ставлення дитини до найстарших членів родини; власний приклад батьків, роль їх авторитету; трудове виховання як частина всебічного розвитку дитини; формування духовних потреб, уміння спілкуватися з оточенням; єдність вимог до дорослих у їх ставленні до дітей; педагогічна культура батьків.

Не варто залишати поза увагою у процесі сімейного виховання роль авторитету батьків. Під загальноприйнятим поняттям батьківського авторитету розуміють заслужену довіру дитини, яка дозволяє батькам впливати на них у потрібному напрямку. Інакше кажучи, це здатність і можливість здійснювати такий вплив на дитину, щоб вона, у свою чергу, обов'язково виконувала усі доручення та вимоги, вбачала у батьках ідеал і гідний приклад для наслідування.

Як зазначав А. С. Макаренко, авторитет полягає у тому, що він не вимагає ніяких доказів і приймається як безсумнівна гідність старшої людини, як її сила і цінність, видима для простого дитячого ока. Спираючись на його погляди, можна визначити основу батьківського авторитету, яку складають: здорова сім'я, громадський обов'язок і честь батьків, їх трудова діяльність, усвідомлення батьками своїх обов'язків, правильне розуміння любові до дітей. Висока і чиста моральність батьків, у широкому значенні, – це сила батьківського авторитету. Усвідомлення почуттів пошани й поваги до власних батьків, щирі бажання і потреба наслідувати їх у дітей формується перш за все тоді, коли батьки ведуть активний та творчий спосіб життя. Надзвичайно важливою умовою для становлення авторитету слугують відносини батька і матері. Найкращим прикладом є взаємоповага, любов, дружні стосунки, допомога. Батьки повинні знати інтереси й побажання власної дитини, коло її друзів, труднощі у роботі чи комунікації з іншими [5].

А. С. Макаренко вдало і глибоко досліджує псевдоавторитет батьків. Сюди він зараховує: авторитет придушення (надмірне покарання за провину, використання прийому залякування), авторитет віддалення (обмежене спілкування, уникання ніжності, ласки, необхідного вияву уваги), авторитет чванства ("Я краще знаю, що тобі потрібно!"), авторитет педантизму (тотальний контроль над дитиною), авторитет резонерства (повчання, нотації), авторитет любові ("Якщо любиш маму, то...", "Якщо хочеш, щоб я тебе любила, то..."), авторитет доброти (вседозволеність і потурання), авторитет дружби (панібратство між дитиною та батьками, спілкування на рівних), авторитет підкупу (бажана поведінка за винагороду) та ін. [6].

Отже, підсумувавши, можна стверджувати, що батьки, які дійсно свідомо розуміють свою місію і щиро люблять своє чадо, отримують визнання в її очах за рахунок своєї мудрості, чеснот, доброти, обґрунтовано вимогливого ставлення до неї, до самих себе та до оточення. Дуже важливим є те, щоб дитина сама розуміла та високо оцінювала своїх батьків і виявляла щире бажання бути подібною до них.

Розглянувши різні погляди педагогів, психологів, дослідників, можемо наголосити, що педагогічна культура батьків є вирішальною у виборі методів, засобів та форм виховання. Так, у Законі України "Про освіту" зазначається, що батьки є відповідальними за розвиток своєї дитини, а також визначаються обов'язки батьків щодо виховання дітей.

Таким чином, відповідно до мети роботи було розглянуто загальні особливості впливу сім'ї на формування особистості дитини та виявлено умови для успішного родинного виховання, а також вказано основні негативні чинники у вихованні дитини та роль батьківського авторитету. Слід наголосити, що для максимізації позитивного

впливу родинного оточення на формування дитини та уникнення типових помилок сімейного виховання потрібно пам'ятати загальні внутрішньосімейні психологічні фактори.

Отже, єдність педагогічних вимог, їх розумна й логічна послідовність потребують від батьків великих фізичних, моральних і нервових зусиль та уміння поступитися власними бажаннями чи інтересами. Чим раніше дитина звикає до усталеного способу життя, тим легшим воно буде як для батьків, так і для самої дитини.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1974. – С. 29–95.
3. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання : навч. посіб. / Л. М. Маценко. – К. : НАУ, 2008. – 160 с.
4. Кузь В. Г. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка XXI століття / В. Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 113–120.
5. Гончар О. Гордість вітчизняної педагогіки. А. Макаренко / О. Гончар // Історія України. Шкільний світ. – 2009. – № 11. – С. 5–8.
6. Павленко В. В. А. С. Макаренко про роль батьківського авторитету у вихованні дітей / В. В. Павленко // Національна освіта у контексті творчості А. Макаренка : зб. наук. праць / за ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир : ЖДЦНТІЕІ, 2003. – С. 97–99.